

Abstract

Within Swedish gender equality politics there has been a long tradition of policy-making promoting the »new man«. I analyse this as a state masculinity politics where socio political knowledge has been produced for reform and educational efforts informing public opinion. State masculinity politics in Sweden have arguably been successful in pressing for parental leave policies but in comparison to international developments in the field of critical studies on men it has had difficulties to integrate questions of differences and power relations among men. From a queer and feminist perspective the article focuses on how the ideal of new men in Sweden have been represented and discussed as white, straight fathers reinforcing hegemonic aspects of masculinity, not just undermining them. This shows the need for an intersectional masculinity political analysis. Today there exists a new opening for this sort of analysis within Swedish state discourse but this advancement remains far from certain.

NICLAS JÄRVKLO är doktorand vid avdelningen för idéhistoria på Stockholms universitet och skriver en avhandling om svensk maskulinitetspolitik. Han har undervisat vid Stockholms universitet och i genusvetenskap på Södertörns högskola. Året 2008 har Järvklo varit bosatt i New York och verkat som Visiting Scholar vid Stony Brook University.

Innehåll

Statlig maskulinitetspolitik	20
Härliga jämställda män	21
Att politisera maskuliniteter	24
Den svenske mannen	26
Den nye mannen i den heterosexuella matrisen	28
Män utan penis	30
Mot en queer maskulinitetspolitik?	32
Noter	34
Referenser	35

En man utan penis

Heteronormativitet och svensk maskulinitetspolitik

NICLAS JÄRVKLO

Alla män har dock inte skägg, kanske inte heller penis
(Wetterberg 2002 s. 16)

Citatet ovan är hämtat från slutrapporten för det statligt tillsatta projektet *Män och jämställdhet*, som publicerades 2002. I denna jämställdhetspolitiska utredning om behovet av en ny man sticker orden ut som något som stör ordningen, något konstigt eller just queer. Orden aktualiserar tankar om ett radikalt ifrågasättande av vad manlighet kan vara, frågor som utvecklats inom queer aktivism och tänkande och som destabiliserar begreppet maskulinitet (Halberstam 1998; Gardiner 2001). Dessa idéer står i bjärt kontrast till vad man vanligen hör när det talas om *den nye mannen*.

I denna artikel diskuteras de paradoxer som utmärkt den svenska politiseringen av frågor om män och manlighet under de senaste decennierna. Artikeln bygger på mitt pågående avhandlingsarbete om idéer inom, vad jag kallar, *statlig maskulinitetspolitik*.¹ Samtidigt som opinionsbildningen kring förändrade mansnormer i Sverige varit relativt framgångsrik har den statliga maskulinitetspolitiken haft svårt för att hantera frågor om skillnader och maktrelationer mellan olika män. Den jämställdhetsrationella upptagenheten vid att driva opinion för närvarande pappor har stått i vägen för andra maskulinitetspolitiska frågeställningar, inte minst frågor om att synliggöra och ifrågasätta *heteronormativitet* (Rosenberg 2002). Detta framgår om man jämför utvecklingen inom svensk jämställdhetspolitik med internationell maskulinitetsforskning och aktivism.

Tanken på den svenske jämställde mannen har spelat en viktig roll för idén om det välutvecklade och framåtblickande nordiska välfärdssamhället (Klinth 2002; Nordberg 2005). Svenska politiker talar gärna stolt och själv säkert om vikten av pappaledighet och nya mansroller, men tanken på att dekonstruera begreppet manlighet ingår sällan i dessa visioner. Inom jämställdhetspolitisk diskurs har grundläggande gränsdragningar mellan män och kvinnor snarare bevakats och heteronormativa familjeideal reorganiserats (Dahl 2004, 2005). Tanken på en manlighet utan penis, den upphävda kopplingen mellan biologisk kropp och genus, utmanar jämställdhetspolitikens mest fundamentala tabu – att män ska bli som kvinnor. Orden från den statliga rapporten som citerats ovan kan mot denna bakgrund verka radikala. Frågan är dock i vilken utsträckning de utgör en utmaning av diskursen om nya män, om de vittnar om en begynnande queer influens och vilken effekt eller betydelse det i sådant fall kan få för svensk maskulinitetspolitik?

Statlig maskulinitetspolitik

Svensk jämställdhetspolitik har i decennier framhållit vikten av att göra upp med traditionella manlighetsideal. Kunskap om varför en ny man behövs och förslag på politiska satsningar som kan förmå män att förändras har producerats i särskilda jämställdhetspolitiska utredningar och arbetsgrupper.² Denna socio-politiska kunskapsproduktion har legat som grund för politiska reformer och opinionsbildning där idén om den nye mannen lanserats. Den jämställdhetspolitiska verksamheten kan kategoriseras som en statlig maskulinitetspolitik, en statlig motsvarighet till utomparlamentarisk verksamhet för att förändra manlighet som olika s.k. mansrörelser och svensk, som internationell, profeministisk aktivism (Messner 1997; Ashe 2007; Hill 2007).

Inom kritisk maskulinitetsforskning har de positiva effekterna av detta statliga maskulinitetspolitiska projekt framhållits, om än med många reservationer. Nordiska välfärdstater har beskrivits som framåtsträvande experimentfält för en ny manlighetsformering, framförallt vad gäller faderskap (Holter 2007). Att politiken för nya män inneburit ett undergrävande av patriarkal makt har dock framhållits samtidigt som forskningen pekat på hur manliga privilegier reproducerats och grundläggande hegemoniska och heteronormativa maktdimensioner bevarats (Klinth 2002; Nordberg 2005).

Mot detta forskningsfält finns ett stort behov av att diskutera varför heteronormer reproducerats inom den svenska politiken för nya män och koppla detta till vidare frågor om jämställdhetspolitisk normativitet, inte minst vad gäller etnicitet och behovet av postkoloniala perspektiv.

Härliga jämställda män

Två drag som utmärkt den svenska jämställdhetspolitiska diskussionen om män har varit att markera att en ny man inte betyder en omanlig man, samt viljan att framhålla positiva aspekter hos *svenska* män. Det går en linje från den svenska maskulinitetspolitikens start på 1960- och 70-talet fram till idag där exemplen på en förändrad manlighet backats upp med nationell symbolik och försäkringar om manlighetens inneboende oföränderlighet.

I försäkringskassans klassiska informationskampanj från 1974, gjorde tyngdlyftaren och machomannen Hoa Hoa Dahlgren, iförd en T-tröja från Gul och Blå, reklam för den nya möjligheten till pappaledighet genom att hålla en bebis i sina muskulösa armar.³ Det var med bilden av en äkta svensk viking som den nya pappaledigheten salufördes. Trettio år senare, i en artikel i *Svenska Dagbladet* från 2004, förklarar den dåvarande regeringens mjuka machoman, justitieministern och det forna AIK-proffset Thomas Bodström, att han vill stötta män att vara hemma med sina barn. På bilden till artikeln står ministern hållandes sin egen bebis mot en bakgrund av björkar och klarblå svensk himmel och rubriken lyder: »Manligt vara pappaledig« (Carling 2004).

Tanken bakom liknande representationer av jämställda män är tydlig, det handlar om att motverka den *omanlighet* (Liliequist 1999) som anses drabba män som agerar jämställt. Samtidigt reproducerar denna typ av representationer delar av den traditionella maskulinitet som jämställdhetspolitiken var tänkt att förändra. Detta dubbla budskap upprepas i politiska tal som rör frågan om jämställda män där det ofta förklaras att manligheten ska förändras, att skillnaderna mellan män och kvinnor ska överbryggas, men att jämställdhet samtidigt inte handlar om att män ska bli som kvinnor. En queer och feministisk kritik av faderskapsdiskurser och svensk jämställdhetspolitik har framhållit hur talet och kunskapsproduktionen kring jämställdhet på det här sättet reproducerar ett heteronormativt ordnande av kön. Föreställningen om den manlige nye mannen ger uttryck en jämställdhetspolitisk rekonstruering av den traditionella kärnfamiljen där hemarbete

och barnomsorg maskuliniseras för att motverka att män domesticeras och mister sin manlighet (Gavanas 2004). Jämställdhetsideologi kan på detta sätt analyseras som en *genusteknologi*, för att tala med queerteoretikern Teresa de Lauretis, ett nytt sätt att ordna män och kvinnor i stabila kompletterande heterosexuella praktiker (de Lauretis 1987; Dahl 2005).

Det utbredda talet om den nye mannen som en god och ansvarstagande pappa, trygg i sin manlighet och en därför positiv förebild för sina barn (Johansson 2003) spelar på jämställdhetspolitikens heteronormativa strängar och blir därför svårslaget attraktiv. Talet om den goda pappan erbjuder ett progressivt jämställdhetsbudskap samtidigt som det lånar kraft från en *hegemonisk maskulinitet* (Connell 1995). Detta förhållande blir särskilt tydligt då talet om nya män backas upp med ett nationalistiskt berättande där jämställdhetsmannen blir symolen för Sverige som världens mest jämställda land.

Postkolonial forskning har uppmärksammat hur begreppet jämställdhet fylls med en nationell, svensk-etnisk innebörd och ges en avgörande roll i tankefiguren om det moderna, utvecklade och överlägsna Norden (de los Reyes, Molina & Mulinari 2002). I bilderna av Hoa-Hoa och Bodström, fotade bland nordiska björkar och i och i blå-gula kläder, anas den underliggande svenskhet som häftas vid tanken på den nye mannen i Sverige. Ett mer uppenbart exempel kan hämtas från Mona Sahlins inledningstal vid Nordiska ministerrådets maskulinitetskonferens 1995, ett initiativ för att stärka frågan om män och jämställdhet. Sahlin, då jämställdhets- och vice statsminister, ville engagera män i jämställdhetsarbetet genom att inte bara prata om problem utan även framhålla den nordiska manlighetens goda sidor, nämligen:

män som är som karlar och ger plats både åt sig själva och åt kvinnorna. Starka, jämställda, härliga nordiska män som har medverkat till ett i många avseenden jämställt paradiset här uppe i Norden, jämfört med hur det är på många andra ställen i världen (Sahlin 1995 s. 22).

Sahlin gav i sitt tal uttryck för de principer som styr statlig manlighetsdebatt under lång tid, nämligen att markera att förändrad manlighet inte handlar om könsöverskridanden och att kritik mot manlighet måste balanseras mot »positiva« bilder av svenska välvilliga män. Sahlin förklarade att hon *inte*

ville »att män ska bli som kvinnor« och eftersökte en manlighetsdiskussion som berörde »både [...] det man kallar de onda sidorna och de goda sidorna« (Sahlin 1995 s. 21f).

Sättet man i jämställdhetspolitiken ofta framhåller en god man, jämställd men tydligt manlig, i kontrast till en ond man, framförallt utmärkt genom kvinnomisshandlande män, har lyfts fram av antropologen Ulrika Dahl (Dahl 2005 s. 54). I Dahls queerteoretiska och feministiska kritik av svensk jämställdhetspolitisk diskurs och kunskapsproduktion framhålls den starka normativitet som upprättas kring tanken på den gode jämställda mannen. Dahl visar att detta reproducerar en heteronormativ och traditionell manlighetsnorm där frågor om mäns makt glider undan. Dahl framhåller även det nationalistiska drag som återfinns inom jämställdhetsdebatten och menar att jämställdhetspolitik blir del av en nationell berättelse om framsteg och utveckling (Dahl 2004, 2005).

Manlighetsbekräftande jämställdhetstal om starka nordiska män som hjälpt till att skapa ett »jämställt paradiset« är del av den uppskattningens paradox som präglat mycket av talet om nya män i Sverige. Heterosexuella män kan i stort sätt fortsätta att upprätthålla manlighetens traditionella uttryck och privilegier, tar de bara ut en viss del av föräldraledigheten så betraktas de sedan som goda män och jämställda hjältar (Bekkengen 2002).

Mansbekräftelsen har däremot inte stått oemotsagt inom jämställdhetspolitiken. Sahlins efterträdare Margareta Winberg dundrade mot svenska mäns strukturella överordning och sexualiserade våld när hon i slutet av 1990-talet efterlyste en ny man och initierade ett statligt projekt för att utvärdera frågan om män och jämställdhet (Wetterberg 2002). Sverige var kanske i internationella mätningar bäst på jämställdhet, noterade Winberg, men svenska män hade överlag motsatt sig denna utveckling och Sverige var långt ifrån någon reell jämställdhet (Winberg 1998). Från Winbergs könsmaktsteoretiska horisont betraktades män med en långt skarpare och mer ifrågasättande blick än tidigare, så även den nationella jämställdhetspolitiska framgångsagan. Den nye man Winberg efterfrågade var däremot fortfarande uteslutande heterosexuell (Kulick 2005). Oavsett om män på det här sättet både kunnat berömmas och kritiseras har diskussionerna om nya män främst behandlat manlighet som en homogen kategori och frågan om relationer mellan olika maskuliniteter har varit svårhanterlig.

Att politisera maskuliniteter

Svensk jämställdhetspolitik och projektet att förändra manligheten har en lång och växlande historia och är inte förtjänt av att analyseras som någon könsideologisk monolit. Jämställdhet är ett begrepp som fylls med skiftande mening och innebörd och kan därmed uppvisa stora skillnader när det kommer till med vilken styrka som exempelvis heteronormativitet reproduceras (Nordberg 2005). Att en heteronormativ logik genomgående präglat tanken på en ny man i Sverige är samtidigt ett faktum och anledningen till detta kan sökas i den speciella statsfeministiska inriktning som varit grunden för svensk statlig maskulinitetspolitik.

I den statligt tillsatta »Arbetsgruppen om mansrollen« som producerade en rad rapporter och opinionsbildande material under 1980- och tidigt 1990-tal utgick man från teoribildning om samhällets patriarkala maktordning och att könsroller skapades genom socialisation. Målet med jämställdhetspolitiken var en underliggande tanke om att eftersträva likhet mellan män och kvinnor. Likhettstanken till trots var manlighet förstått uteslutande från en heterosexuell synvinkel (Jalmert 1983, 1984; Arbetsgruppen om mansrollen 1985). Den efterföljande statliga »Arbetsgruppen om barnen, papporna och arbetslivet«, den s.k. Pappagruppen, där bl. a. den framtida jämställdhetsministern Jens Orback ingick, lanserade till skillnad från sina föregångare idéer om att mäns och kvinnors essentiella och komplementära könsskillnader var ett odiskutabelt och positivt faktum. Pappagruppen såg sig som initiativtagare till en bred svensk mansrörelse där svenska män skulle uppmuntras att vara mer närvarande pappor och samtidigt slå vakt om sin manliga särart. I denna tappning omformulerades jämställdhetsvisionen i en uttalad heteronormativ riktning och manlighet beskrevs som en enhetlig biologisk och essentiell entitet (Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet 1995). Denna särartsdiskurs hade ett begränsat inflytande inom svensk jämställdhetspolitik. I takt med att genusteori, särskilt Yvonne Hirdmans modell för genussystemet, under 1990- och 2000-talet etablerats som grund för statlig jämställdhetspolitik så har maskulinitet och frågan om jämställda män avhandlats utifrån konstruktivistiska och maktorienterade perspektiv, alltså dock fokuserade på heterosexuella män (Wetterberg 2002).

Trots de diskursiva skillnader som präglat talet om den svenske jämställde mannen över de senaste decennierna går det att se en övergripande

brist diskussioner om normerande och hierarkiska skillnader mellan olika grupper av män, frågor som utmärkt analyser av män och maskuliniteter internationellt, inom både forskning och aktivism. Manlighetsdebatters ofta regelmässiga fokus på straighta, vita, medelklassmän uppmärksammades tidigt i engelskspråkiga länder, där maskulinitetsforskning formerades som ett akademiskt fält under 1980-talet och utvecklades i spänningsfältet mellan olika politiska rörelser för gay- och civil rights, klasskamp och feminism (Messner 1997).

I den typiska engelskspråkiga mansrollslitteraturen från 1970-talet kunde kanske ett sista kapitel ägnas svarta eller homosexuella män, vilket i sig tydliggjorde den vita straighta normen. Under 1980-talet kan man dock se hur de olika antologierna som stakar ut kursen för den framväxande maskulinitetsforskningen försöker bryta upp och balansera manlighetens skilda uttryck, erfarenheter och relationer. Sexualitet, etnicitet och klass blir variabler som tränger sig in och förändrar den tidigare enhetliga manlighetskategorin (Pleck 1981; Brod 1987; Kimmel 1987; Kimmel & Messner 1989). Avgörande för den teoretiska utvecklingen var givetvis genomslaget för begreppet hegemonisk maskulinitet (Carrigan, Connell och Lee 1985; Connell 1995). Den framväxande nya maskulinitetsforskningen och aktivismen kom att grundas i det man kan likna vid en intersektionell analys. Underordningen och marginaliseringen av feminiserade och ickeheterosexuella män samt arbetare och etnifierade män gjordes till en utgångspunkt för en förståelse av hur en hegemonisk manlig maktordning konstruerades (Kimmel, Hearn & Connell 2005).⁴

Genusvetaren Michael Messner (1997) har i sin analys av amerikanska maskulinitetspolitiska rörelser framhållit behovet av att maskulinitetsanalys förhåller sig till tre olika parametrar: kritik av mäns institutionella privilegier, analyser av den negativa inverkan hegemoniska manlighetsideal kan sägas ha på män själva och slutligen frågan om hierarkiska och normerande maktrelationer mellan olika grupper av män. Messner framhåller behovet av att identifiera och bygga koalitioner mellan olika perspektiv och intressen och han tar upp organisationer och forskning som arbetar med multietnisk feminism som ett föredöme för intersektionella förhållningssätt inom sociala rörelser och jämlikhetsfrågor.

Utgår man från Messners uppdelning kan man argumentera för att det framförallt har varit frågorna mäns makt och vad män själva tjänar på en

förändrad manlighet som politiserats inom den svenska staten. Trots att den statliga politiken för nya män utvecklats i förhållande till framväxande genus- och maskulinitetsforskning har frågor om variationer mellan olika svenska män hört till undantagen och visionen om ett närvarande (heterosexuellt) faderskap varit den överskuggande politiska frågan.

Det är i detta sammanhang belysande att jämföra den teoretiska utveckling som skett inom internationell maskulinitetsforskning med den som samtidigt ägde rum inom svensk maskulinitetspolitik. Om Connell och hennes kollegor blev förgrundsgestalter internationellt, var det psykologen och maskulinitetsforskaren Lars Jalmert som framförandra kom att påverka den svenska politiken för nya män.

Den svenske mannen

Lars Jalmert, som kan ses som en av grundarna av svensk maskulinitetsforskning, publicerade 1983 den banbrytande rapporten *Om svenska män*, som han skrivit på uppdrag av den statliga jämställdhetsdelegationen. I rapporten skildes svensk manlighet ut som ett separat politiskt problemområde och tongångarna var radikala i förhållande till den konsensus som präglade den dåvarande svenska jämställdhetsdebatten. Jalmert förklarade att det svenska samhället var ett patriarkat och presenterade starka argument för politiska satsningar på att förändra mäns traditionella mansroll (Jalmert 1983). Jalmerts rapport var av avgörande betydelse för tillsättandet av den statliga Arbetsgruppen om mansrollen, där Jalmert blev vetenskaplig expert, och rapporten publicerades även (i omarbetad form) för den nya arbetsgruppens räkning under titeln *Den svenske mannen* (Jalmert 1984).

Om svenska män inleds med en utläggning om hur samhället domineras av män och mäns värderingar och åsikter samtidigt som Jalmert pekade på det faktum att svenska män generellt säger sig vara för jämställdhet. Jalmert benämnde detta som om svenska män hade en »i-princip« inställning till jämställdhet och förändrade mansroller. Som Carrigan, Connell och Lee skulle komma att göra något år senare, teoretiserade Jalmert på detta sätt förhållandet mellan patriarkal makt och mäns ofta positiva åsikter när det kom till jämställdhet. Det som hos Jalmert beskrivs som mäns »i-princip« attityd analyseras hos Carrigan, Connell och Lee utifrån termen *Complicit masculinity* (Carrigan, Connel, Lee 1985; Connell 1995).⁵

Till skillnad från Carrigan, Connell och Lee utvecklade däremot inte Jalmert någon djupare diskussion om maktrelationer mellan olika grupper av män. Inom Arbetsgruppen om mansrollen var det istället likheterna och de gemensamma intressena hos majoritetens män som lyftes fram. Utifrån Jalmerts patriarkatsbegrepp och könsrollsteoretiska analys kunde de svenska männen politiseras som ett relativt enhetligt könskollektiv, något som i sig kan ses som en avgörande feministisk utveckling inom jämställdhetspolitiken. Däremot saknades en teoretisk förståelse för att kunna hantera spänningen mellan olika sociala maktdimensioner både vad gällde patriarkal makt, obligatorisk heterosexualitet, rasism och klassdiskriminering.⁶

Inom Arbetsgruppen diskuterades manlighet framförallt utifrån ett slags homogeniserande »vi män«-perspektiv, där svenskhet och heterosexualitet var givna utgångspunkter. Även om arbetsgruppen diskuterade en rad olika frågor som mäns våld, den könssegregerade arbetsmarknaden och traditionella manskulturer så var den grundläggande frågan arbetsgruppen uppehöll sig vid, och ständigt återkom till, hur svenska män kunde förmås att ta ut mer pappaledighet. I det här avseendet vidareutvecklade gruppen den tanke som präglat den svenska familje- och jämställdhetspolitiken sedan 1960-talet, idén kring s.k. dubbel emancipation (Klinth 2002). Pappaledighet såg som en slags jämställdhetspolitisk patentlösning för både kvinnors och mäns befrielse från traditionella och förtryckande könsroller.

När diskussionerna rörde skillnader mellan män, något som hörde till undantagen men som trots allt skedde, lyste bristen på kritiska teoretiska perspektiv igenom. I viss utsträckning fanns det plats för diskussioner om mäns skiftande klasstillhörighet, även om detta ofta skedde i ganska vaga ordalag. Arbetsgruppen noterade även behovet av att inkludera invandarmän eller »män från andra kulturer« i diskussionen om manlighet. Gruppen hade dock problem att förhålla sig till denna grupp. Samtidigt som invandarmän förklarades vara män precis som alla andra, antog man att många invandarmän kunde uppleva särskilda spänningar i mötet med svenska normer. I bakgrunden för diskussionen om invandarmän fanns ett kulturkonfliktperspektiv (Månsson 1984), där svenska och invandrade män åtskildes, den ena gruppen som norm, den andra som avvikare. Ett särskilt invandrarprojekt initierades också under tidigt 1990-tal i samarbete med

Mauricio Rojas, men det kom att presenteras först efter att Arbetsgruppen avvecklats och då inom ramen för den statliga integrationspolitiken (Rojas 1993).

En grupp som helt undgick gruppens intresse var homosexuella män. I arbetsgruppens idéprogram förklaras helt kort att man inte närmare tänkte behandla homosexuellas situation i samhället i och med att detta skett inom andra delar av det statliga utredningsväsendet. Man sade sig ändå vilja beröra frågan men nöjde sig med att nämna hur den statliga utredningen om homosexuellas situation i samhället (SOU 1984:63) pekat på olika förslag för att stärka homosexuellas rättigheter (Arbetsgruppen om mansrollen 1985 s. 95). Det gjordes inte någon som helst koppling mellan maskulinitetspolitiken och frågan om homosexuella män annat än detta påpekande om att homosexuella borde skyddas mot diskriminering. Vid sidan om notiser reserverades maskulinitetspolitiken på detta sätt för de straighta männen och avvikande frågor hänvisades vänligt men bestämt till minoritetspolitiska arenor.

Att uppehålla sig vid en historisk jämställdhetspolitisk aktör som Arbetsgruppen om mansrollen är viktigt för att det åskådliggör hur frågan om skillnader mellan män har kunnat noteras men samtidigt underställts övergripande (heterosexuella) jämställdhetspolitiska målsättningar. Detta leder till behovet av att analysera hur svensk jämställdhetspolitik kan sägas sätta heteronormativa ramar kring politiska frågor om maskulinitet.

Den nye mannen i den heterosexuella matrisen

Att icke-heterosexuella män exkluderas från det politiska projektet för nya män kan förklaras genom att analysera svensk jämställdhetspolitik utifrån Judith Butlers begrepp heterosexuell matris (Butler 1990).

När jämställdhet uteslutande förstås heteronormativt, som ett politiskt projekt att reglera och reformera heterosexuella mäns och kvinnors problematiska men obligatoriska relationer, tydliggörs hur jämställdhetspolitik upprätthåller den heterosexuella matrisen i den moderna välfärdsstaten (Dahl 2005). Utifrån denna jämställdhetspolitikens heteronormativa logik, blir behovet av att diskutera frågor om trans- bi- och homosexuella män eller kvinnor svårförståeligt om inte obegripligt. HBT-frågor som inte kan

infogas i det heterosexuella relationsspel som jämställdheten per definition handlar om måste diskuteras i andra politiska sammanhang exempelvis som frågor om anti-diskriminering.

Det är viktigt att framhålla den roll det svenska socialpolitiska utredningsväsendet och byråkratin spelar för denna process. På ett motsägelsefullt sätt gjorde existensen av statliga utredningar om homosexuellas roll i samhället det möjligt för arbetsgruppen om mansrollen att undvika att tala om homosexualitet. Här kan en vidare analys av begreppet statsfeminism och dess utmärkande drag av konsensusökande och inriktning på praktiska och kvantifierbara jämställdhetspolitiska resultat ge viktiga insikter (Mellström 2005).

För Arbetsgruppen om mansrollen kunde homosexuellas kamp mot diskriminering erkännas samtidigt som man inte såg någon koppling till frågan om att frambringa nya *jämställda* män. Problemet blir att den statliga maskulinitetspolitiken på detta sätt grundlägger en heterosexuell homosocialitet och blir en politik för heterosexuella män och deras intressen. Det gjordes ingen koppling mellan hur heterosexism och underordningen av ickeheterosexuella män grundlade den manliga maktordning som skulle bekämpas för att skapa ett jämställt samhälle. Detta reproducerar den heterosexuella matris som utgör en grundläggande byggsten för den patriarkala maktordning och de ojämlika genussystem maskulinitetspolitiken är tänkt att förändra. Mest uppenbar blir denna process när jämställdhet beskrivs i uttalat könsessentialistiska termer som hos den statliga Pappgruppen, som efterträdde Arbetsgruppen om mansrollen. Hos denna senare politiska arbetsgrupp omformades maskulinitetspolitiken till att inte bara stärka föreställningarna om mäns biologiska särart, utan även för att motverka feministisk kritik. Pappgruppen sade sig vara motståndare till jämställdhet som något »könskrig« och menade att »[d]en uppskattande blinkningen mellan könen måste få finnas kvar« (Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet 1995 s. 101 ff.)

Konstituerandet av ett specifikt maskulinitetspolitiskt fält för politiska reformer och opinionsbildning erbjuder samtidigt en möjlighet att bryta igenom jämställdhetspolitikens heteronormativa ramverk. När *manlighet*, inte enbart begreppet *jämställdhet*, görs till utgångspunkten för en könspolitisk analys öppnas möjligheten att diskutera relationer mellan olika grupper

av män och variationer av sexualitet. Svårigheten ligger i att överskrida sättet att tala om andra än heterosexuella, svensk-etniska och traditionellt manliga män utan att det mest blir ett tal om avvikare som bekräftar normen.

När Mona Sahlin höll sitt tal om »[s]tarka, jämställda, härliga nordiska män«, på nordiska ministerrådets maskulinitetskonferens 1995, nämnde hon även att en av hennes manliga förebilder var politikern Andreas Carlgren⁷ i och med att han vågat komma ut som homosexuell. »Det är en riktig karl det!«, förklarade Sahlin (Sahlin 1995 s. 23). Detta kan ses som ett tappert försök att bryta upp den heteronormativa inramningen kring frågan om nya män. Samtidigt fick detta uttalande ingen synbar effekt på de diskussioner som fördes under konferensen. Ingenstans i konferensens tryckta anföranden kopplades frågan om förändrad manlighet ihop med homosexualitet och trots att konferensens titel var »Nordens män en skiftande skara« (Dammert 1995) fanns inget som vittnade om att en homosexuell man på allvar räknades in i den manliga mångfalden. Samma sak gäller för invandrade män, eller män med annan en nordisk etnicitet. Trots att skillnader och variationer på detta sätt kan aviseras i statliga maskulinitetspolitiska diskussioner är det sällan något som leder till ett grundläggande ifrågasättande av etniska och sexuella manlighetsnormer.

Män utan penis

Under det senaste decenniet har queerteori och aktivism utmanat både traditionellt feministiskt tänkande och svensk jämställdhetsdebatt. Frågor om variationer och maktskillnader mellan olika grupper av män har också lyfts fram inom maskulinitets- såväl som antirasistisk forskning och debatt (Kulick 2005; Mellström 2005). Denna utveckling innebär en fundamental utmaning för svensk statlig maskulinitetspolitik. Då frågor om skillnad, normativitet och mångfald kan betraktas som avgörande politiska frågeställningar för 2000-talet blir satsningar som inriktas mot att etablera normer för en ny man svåra att hålla ihop.

Spänningen mellan traditionen av att tala om en ny jämställd, svensk man och förståelsen för den exkluderande effekten i ett sådant tal syns tydligt i det senaste bidraget i raden av statliga maskulinitetspolitiska utredningar – projektet »Män och jämställdhet«, som leddes av Tomas Wetterberg, som tidigare arbetat med frågor om jämställdhet och manlighet på kommunal

nivå. I projektets slutrapport *Vill man ha jämställdhet* (Wetterberg 2002) har Wetterberg en intention att tala om kategorin män på ett nytt, mer differentierat och icke-heteronormativt sätt. Wetterberg förklarar:

Att vara bärare av ett kön innebär inte bara att vi till det yttre ser olika ut. Alla män ser inte likadana ut. Han har kanske penis och skägg. Alla män har dock inte skägg, kanske inte heller penis. (Wetterberg 2002 s. 16)

Dessa ord om att alla män kanske inte har penis lämnas hängande i luften och vad författaren avser är svårttytt. Samtidigt som det kan tolkas i en queer riktning finns inga direkta referenser till någon queerforskning och mest verkar orden fylla funktionen av att markera en slags medvetenhet om att manlighet inte måste förstås heteronormativt. Hos författaren finns en reflexivitet kring riskerna med att maskulinitetspolitik kan reproducera traditionella normer för manlighet. I en genomgång av tidigare jämställdhetspolitiska utredningar lyfter Wetterberg (om än försiktigt) fram en kritik av den tidigare »Pappgruppen« och dess essentialistiska mansrörelseparoll. Istället för någon enhetlig mansrörelse efterlyster Wetterberg en genusmedveten »rörelse bland män« för jämställdhet och nya icke-förtryckande mansnormer. Till övervägande del är dock Wetterbergs förslag på politiska reformer för nya män samma som de Arbetsgruppen om mansrollen presenterat nära 20 år tidigare, en överensstämmelse Wetterberg själv framhåller. Allt som allt är det samma jämställdhetspolitiska budskap om de positiva effekterna av jämställda svenska fäder som framhållits i svenskt utredningsväsende i decennier. Målet att tala om män på ett mer varierat och inkluderande sätt är också tydligt underställt en överordnad vilja att framhäva mäns generella överordning visavis kvinnor. Wetterberg skriver:

Män och kvinnor behandlas olika i samhället och detta oavsett om vi är infödda eller inflyttade svenskar eller medborgare i andra länder. Oavsett om vi har funktionshinder av något slag eller oberoende av vilken ålder eller sexuell läggning vi har. Detta syns bl.a. när vi tittar på kvinnor löner i relation till män oavsett yrke. (Wetterberg 2002 s. 179)

Det intersektionella perspektivet är underställt en primär genusteoretisk könsmaktsanalys. Det är framförallt Hirdmans genussystemsanalys som Wetterberg använder sig av i sin analys av manlighet och upprätthållandet av en manlig maktordning. Wetterbergs rapport erbjuder på det sättet en välbehövlig maktanalys och tydliga konfliktperspektiv till den statliga maskulini-

tetspolitiken men inte någon egentlig queer, eller för den delen postkolonial, problematisering av manlighetens sociala konstruktion. Det finns inte heller någonstans, mer än i de två citerade passagera, någon direkt diskussion om hbt-personer, inte heller någon egentlig diskussion om rasism. Som den tidigare Arbetsgruppen om mansrollen talar Wetterberg om huruvida man kan koppla ihop frågor om manlighet med frågor om kulturskillnader, något han är säker på att inte vilja göra, samtidigt som hedersproblem och män från kyskhetskulturer tas upp. I större utsträckning diskuteras klass och manlighetens koppling till klassamhällets framväxt och utveckling.

Detta försiktiga nyanserande av visionen om en jämställd manlighet hindrade inte att Wetterbergs rapport mötte starkast reaktioner genom de små öppningar som gjordes mot en könsöverskridande maskulinitetsanalys. I *Expressen* presenterades Wetterbergs rapport under rubriken »Nu ska männen bli som kvinnor« och med illustrerande bilder av dragartisten Bab-san citerades Wetterbergs åsikter om att pojkar borde uppfostras mer som flickor (Lagerwall 2002). Susana Popova raljerade också åt Wetterbergs ord om en penislös man i sin bok elitfeministerna (Popova 2004). Projektet män och jämställdhet kan ses som en öppning, ett försök att ta in den teoretiska utveckling som skett inom genusforskning. Men det är en begränsad omformulering av det maskulinitetspolitiska projektet där den huvudsakliga tanken på en politik för en god svensk man står kvar, relativt oförändrad.

Mot en queer maskulinitetspolitik?

En queer jämställdhetspolitik kan låta som en själv motsägelse, en oxymoron.⁸ Queer aktivism och kritik ifrågasätter inte bara binära uppdelningar av kön, utan även de familjestrukturer, sexualitetsnormer och den sociopolitiska rationalitet som utgör själva grunden för traditionell svensk jämställdhetspolitik (Kulick 2005). Att efterfråga queer radikalitet inom statlig politik kan på detta sätt ses som en fruktlös, om inte felriktad, ambition och väcker frågan om vilken roll queeraktivism egentligen bör spela i förhållande till statsapparaten. Skall målet vara självständigt utanförskap eller krav på en destabiliserande, störande men också möjligtvis avtrubbad inkludering? Liknande, om inte samma, frågor har länge ventilerats inom feministisk politik och teori.

Vad gäller maskulinitetspolitik, har riskerna med att denna form av politisk engagemang kan få antifeministiska effekter framhållits av en rad mas-

kulinitetsforskare, samtidigt som möjligheten att motverka dessa tendenser och istället nå feministiska målsättningar också poängterats (Connell 2000; Whitehead 2002; Ashe 2007). Queera, feministiska och postkoloniala influenser har även lett till ett engagemang hos unga män och queeridentifierade personer i dagens Sverige där man problematiserar manlighet som en stabil utgångspunkt för ett maskulinitetspolitiskt engagemang (Egeberg Holmgren 2007).

I min analys av idéutvecklingen inom statlig svensk maskulinitetspolitik har jag pekat på trögheten inom detta projekt när det kommer till att inkludera och hantera frågor om heteronormer och vidare intersektionella perspektiv. Den jämställdhetsrationella inriktningen på att etablera normer för omhändertagande pappor har ofta stått i vägen för analyser av hur hegemonisk manlighet upprätthålls genom en normerande heterosexualitet. Den utveckling som skett under det senaste decenniet pekar mot en nyorientering där försök gjorts att tala om manlighet i mer differentierade ordalag, om än i begränsad utsträckning.

En framtida queerinspirerad maskulinitetspolitik kan på detta sätt verka möjlig men måste spränga sin nuvarande inramning om den skall bli effektiv och meningsfull. Att i större grad diskutera hur rasism, heterosexism och klassdiskriminering konstruerar förtryckande manighetsnormer i samhället är en utmaning som inte bara handlar om att infoga tal om olika grupper av män. Att göra maskulinitetsforskning och politik mer queer handlar om att lägga till hbt-perspektiv men även queera diskussionen om heterosexuella män (Edwards 2005). På samma sätt handlar postkolonial maskulinitetspolitik om att uppmärksamma vithetens konstruktion och privilegier (Habel 2008).

Denna utveckling inom svensk jämställdhetspolitik är långt ifrån given och kommer knappast att utvecklas under dagens borgerliga regering med dess jämställdhetspolitiska kräftgång. Särkilt är detta uppenbart då det den regerande alliansens liberala läger bytt ett tidigare initierat och maktorienterat jämställdhetspolitiskt engagemang mot nykonservatism. Detta sätter avslutningsvis frågan om den statliga maskulinitetspolitikens begränsade möjligheter i parti- och dagspolitisk belysning. En politik för queera maskuliniteter lanseras garanterat inte av en reaktionär stat.

Noter

- ¹ Mitt pågående avhandlingsprojekt vid avdelningen för idéhistoria vid Stockholms universitet har arbetstiteln *Den nye mannen: Statlig maskulinitetspolitik i Sverige 1983-2002*.
- ² Bland dessa märks Arbetsgruppen om mansrollen (senare Idégruppen om mansrollsfrågor) som grundades 1983 och var knuten till olika statliga departement fram till 1993; Arbetsgruppen om papporna barnen och arbetslivet som var verksam mellan 1993–1994; samt projektet Män och jämställdhet 1999–2001.
- ³ För en analys av den svenska »pappapolitiken« se Roger Klinth (2002), om hur faderskap blivit en allt viktigare del av att framhålla en normativ och manlig maskulinitet i Sverige under sent 1990-tal se Charlotte Hagström (1999).
- ⁴ Även om den akademiska maskulinitetsforskningen och profeministiska aktivismen fortsatt att domineras av straighta, vita, medelklassmän har utvecklingen fram till idag gått mot en inkludering av feministisk- och även till viss del queer-teoretiska perspektiv. Maskulinitetsforskaren Tim Edwards (2006) framhåller att denna utveckling inte varit given eller alla gånger så genomgripande. Edwards påpekar att trots Connell påvisat den stora betydelsen av ras/etnicitet för förhållandet mellan överordnade och underordnade maskuliniteter så finns fortfarande fåtalig maskulinitetsforskning som fokuserar etnicitet.
- ⁵ Överensstämmelse mellan Jalmerts begrepp »i-princip man« och Connells begrepp »complicit masculinity« har lyfts fram av Dirk Gindt (2007 s. 26 not 52).
- ⁶ Connells teoribildning presenterades tidigt i Sverige, 1987 skrev Margot Bengtsson och Jonas Frykman en forskningsrapport om maskulinitetsforskning för JÄMFO (Bengtsson & Frykman 1987) där Connell presenterades, detta verkar inte ha påverkat Arbetsgruppen om mansrollen.
- ⁷ Andreas Carlgren hade varit medlem av det borgerligt tillsatta Pappagruppen, som lanserat sin slutrapport strax innan Carlgren kom ut i ett tv-program kring Pappagruppens medlemmar. Hos Pappagruppen märks dock ingen diskussion om homosexualitet.
- ⁸ För en diskussion kring detta begreppspår se Ulrika Dahl (2005).

Referenser

- Arbetsgruppen om mansrollen (1985). *Mannen i förändring: Idéprogram från Arbetsgruppen om mansrollen*. Stockholm: Tiden.
- Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet. (1995). *Pappagruppens slutrapport*. Stockholm: Fritze.
- Ashe, Fidelma (2007). *The new politics of masculinity: Men, power and resistance*, London: Routledge.
- Bekkengen, Lisbeth (2002). Man får välja: Om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv. Diss. Karlstad: Univ., 2002.
- Bengtsson, Margot & Frykman, Jonas (1987). *Om maskulinitet: Mannen som forskningsprojekt*. Stockholm: JÄMFO.
- Butler, Judith (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*, New York: Routledge.
- Brod, Harry (red.) (1987). *The making of masculinities: The new men's studies*. Boston: Allen & Unwin.
- Carling, Maria (2004) »Manligt vara pappaledig« i SvD 25 maj 2004.
- Carrigan, Tim, Connell, Bob & Lee, John (1985). »Toward a new sociology of masculinity.« i *Theory and society*. 14(1985):5, s. 551-604.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- (2000). *The men and the boys*, Cambridge: Polity.
- Dahl, Ulrika (2004). *Progressive women, traditional men: The politics of 'knowledge' and gendered stories of 'development' in the northern periphery of the EU*, Diss. Santa Cruz, University of California.
- (2005). »Scener ur ett äktenskap: Jämställdhet och heteronormativitet«, i Don Kulick (red.) *Queersverige*, s. 48-71.
- Dammert, Lauri (red.) (1995). *Nordens män - en skiftande skara: [Rapport från Nordiska ministerrådets konferens den 27-28 april 1995 i Stockholm]*. København: Nordiska ministerrådet.
- de Lauretis, Teresa (1987). *Technologies of gender: Essays on theory, film, and fiction*, Bloomington: Indiana Univ. Press.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene, Mulinari, Diana (red.) (2002) *Maktens (o) lika förklädnader: Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: En festskrift till Wuokko Knocke*, Stockholm: Atlas.
- Edwards, Tim (2004). *Cultures of masculinity*. London: Routledge.

- Egeberg Holmgren, Linn (2007). »Killing Bill: Men as rebellious feminists in the politics of passing« . Norma (Print). 2007(2):1, s. 16-37.
- Gardiner, Judith Kegan (red.) (2001). *Masculinity studies & feminist theory: New directions*. New York: Columbia Univ. Press.
- Gavanas, Anna (2004). *Fatherhood politics in the United States: Masculinity, sexuality, race and marriage*, Urbana: University of Illinois Press.
- Gindt, Dirk (2007). Playing activists and dancing anarchists: Men and masculinities in cultural performances in contemporary Sweden. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2007.
- Habel, Ylva (2008). »Whiteness Swedish style« i *Slut* vol. 2.
- Hagström, Charlotte (1999). *Man blir pappa: Föräldraskap och maskulinitet i förändring*. Diss. Lund: Univ.
- Halberstam, Judith (1998). *Female masculinity*, Durham, N.C.: Duke Univ. Press.
- Hill, Helena (2007). *Befria mannen!: Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidigt 1980-tal*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Holter, Øystein Gullvåg (red.) (2007). *Män i rörelse: Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Stockholm: Gidlund.
- Jalmert, Lars (1983). *Om svenska män: Fostran, ideal och vardagsliv: En rapport*. Stockholm: Liber Förlag/Allmänna förl.
- (1984). *Den svenske mannen*. Stockholm: Tiden i samarbete med Arbetsgruppen om mansrollen
- Johansson, Thomas. 2003. »Den kluvna fadersbilden: Kultur, identitet och kropp« i Margareta Bäck-Wiklund (red.) *Den dolda könsdiskursen: Mödrar, söner och frånvarande fäder*, Stockholm: Migra grafiska.
- Kimmel, Michael S. (red.) (1987). *Changing men: New directions in research on men and masculinity*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- & Messner, Michael A. (1989). *Men's lives*. New York: Macmillan.
- , Hearn, Jeff, Connell, R. W., (red.) (2005) *Handbook of studies on men and masculinities*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Klinth, Roger (2002). *Göra pappa med barn: Den svenska pappapolitiken 1960-95*. Diss. Linköping : Univ., 2002.
- Kulick, Don (red.) (2005). *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Lagerwall, Katarina (2002). »Nu ska männen bli som kvinnor« i *Expressen* 5 april 2002.
- Liliequist, Jonas (1999). »Från niding till sprätt: En studie i det svenska omanlighetsbegreppets historia från vikingatid till sent 1700-tal.« i Anne Marie Berggren (red.) *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*.
- Mellström (2005). »Doing critical men's studies in a 'State Feminist Country': Reflections on gender research in Sweden«, *Schriften des Essener Kollegs für Geschlechterforschung*, Vol. 5, Heft I, Universität Duisburg-Essen.
- Messner, Michael A. (1997). *Politics of masculinities: Men in movements*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Månsson, Sven-Axel (1984). *Kärlek och kulturkonflikt: Invandrarmäns möte med svensk sex- och samlevnadskultur*. Stockholm: Prisma.
- Nordberg, Marie (2005). *Jämställdhetens spjutspets?: Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Pleck, Joseph H. (1981). *The myth of masculinity*. Cambridge, Mass.: MIT P.
- Popova, Susanna (2004). *Elitfeministerna: Ett spel för gallerierna*, Stockholm: Bonnier fakta.
- Rojas, Mauricio (1993). *I ensamhetens labyrint: Invandring och svensk identitet*. Stockholm: Bromberg.
- Rosenberg, Tiina (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Sahlin, Mona (1995). »Öppningstal« i Dammert, Lauri (red.) (1995). *Nordens män - en skiftande skara: [Rapport från Nordiska ministerrådets konferens den 27-28 april 1995 i Stockholm]*. København: Nordiska ministerrådet.
- Wetterberg, Tomas (2002). *Vill man ha jämställdhet?: Slutrapport för projekt Män och jämställdhet*, Stockholm: Regeringskansliet: Fritzes offentliga publikationer.
- Whitehead, Stephen (2002). *Men and masculinities: Key themes and new directions*, Malden, Mass.: Polity.
- Winberg, Margareta (1998). »Jag vill ha en ny man« *Expressen* 27 november 1998.